

Lezing de heer Donner ter gelegenheid 25 jarig ambtsjubileum Plaisier: Utrecht 25-11-'02

Hebben de kerken nog wat te zeggen in de samenleving?

1 Inleiding

25 jaren Verbum Divini Minister. Dat moet je vieren met een minister heeft Plaisier gedacht. Het is niet de reden dat ik hier sta. Hij heeft juist de aandacht van zijn persoon af willen wenden en richten op vragen die hem na aan het hart liggen: over de functie van de kerk in de samenleving.

Het is kortom bescheidenheid die mij hier doet spreken; niet de mijne, maar de zijne. Maar daarom is het nodig om gelijk aan het begin te herinneren aan de reden die ons samenbrengt. Het jubileum van een bescheiden man. Tsjechow heeft dat ooit beschreven. 'Het jubileum werd gevierd. Men nam de gelegenheid te baat om zichzelf naar voren te schuiven en elkaar lof toe te zwaaien. En pas aan het eind merkte men plotseling dat de jubilaris niet was uitgenodigd; dat had men vergeten.' Daarom wil ik de jubilaris aan het begin noemen. Wij kennen elkaar vanwege het onderwerp van vandaag: het spreken van de kerken met de overheid. We waren beide lid van het interkerkelijk overleg met de overheid; het CIO. Een initiatief geboren in tijden van bezetting, dat ook nu nog vruchtbaar is, niet alleen voor het overleg met de overheid maar ook om de kerken te verzamelen. Mijn lidmaatschap begon met een symposium over de verhouding kerk en staat; en het eindigt daar nu kennelijk ook mee. Helaas ben ik te kort lid geweest; het CIO dient men immers minstens tien jaren. Gelukkig is de Minister van Justitie verantwoordelijk voor het toezicht op en de verhouding met de kerken; zo hoop ik de relatie voort te zetten. Door Plaisier en mijzelf op deze wijze in de kijker te zetten, bewijs ik het gelijk van Tsjechow; 'men nam de gelegenheid te baat om zichzelf naar voren te schuiven en elkaar lof toe te zwaaien', en vergat de jubilaris.'

Want het is een ander die ons ook hier samenbrengt; een bescheiden Heer. Verbum Divini Minister; of dat nu in de kerk is of bij de "Dienaresse Gods". Dat is wat ons bindt. Onze hulp is in de naam des Heren, die niet laat varen het werk dat zijn hand aan ons begon. Dat heeft Plaisier 25 jaren gedragen en zal hem en ons allen ook verder dragen.

2 Het zwijgen

Maar die hulp is ook plicht. Het votum vormt opmaat voor het onderwerp van vandaag: het spreken van de kerken in de samenleving en wat ze daar dan wel te zeggen hebben. Ik zal niet zeggen dat het heilige grond is die we daarbij betreden, maar je kunt er niet op klompen

overheen lopen. En het kan er heet onder de voeten worden, want het is felomstreden grond sinds meer dan 1000 jaren; sinds Gregorius VII en Canossa. Daarom valt het op dat de kerken de laatste tijd wat stilletjes zijn. Er is een luidruchtig debat over waarden en normen, maar de kerk staat terzijde. Er is een nauwelijks nog verholen aanval op de plaats van geloof in het publieke leven, en de kerken zwijgen. Er is een roep om inspectie op het godsdienstonderwijs en ik hoor geen verzet. Voor zo praatgrage instellingen als kerken, die leven van het woord, is dat zwijgen opvallend. Alleen de zondagsrust bracht ze massaal op de been. Hebben kerken dan niets te zeggen in het huidige debat? Of dienen zij slechts het woord te nemen als het gaat om de bescherming van de eigenwaarde? Want in het verleden hebben ze

vaak gesproken: als het ging over abortus en euthanasie, over kruisraketten of asielzoekers.

Het roept niet bij iedereen even warme herinneringen op.

Daarom; kunnen kerken niet beter zwijgen waar het de politiek betreft en voor de kansel bewaren wat ze te zeggen hebben? Meestal wel; zeker waar het politiek in enge zin betreft, de beslissing over het gebruik van overheidsmacht. Politiek is te belangrijk om aan dominees toe te vertrouwen. Maar er is meer aan de hand. Het debat over waarden en normen, over geloof in het openbare leven, over de wijze waarop we de samenleving willen inrichten, is te belangrijk om aan de politiek en de overheid over te laten. Het gaat om de ziel van onze samenleving, als ik de toon en inhoud goed beluister. Als kerken in dat debat terzijde blijven, verliezen ze hun geloofwaardigheid en dreigen het Geloof onwaardig te worden.

3 Geloof en samenleven

Ik sta hier vanwege een eerder verhaal over geloof en samenleven. Dat vormde aanleiding mij te vragen dit hier nog eens toe te lichten. Kern van het verhaal was dat degenen die in het huidige debat de vermenging van geloof en publieke sfeer bestrijden zelf niet minder van geloof uitgaan. Maar als ordinaire fundamentalisten houden ze het eigen geloof voor enige absolute waarheid. Vandaar dat ik waarschuwde dat we als kerken ons denken niet ook moeten laten vangen in de tegenstelling tussen een algemeen geldende waarheid naast vele bijzondere geloofsovertuigingen. We hebben vanuit onze overtuiging veel te bieden aan het publiek debat, en kunnen in de huidige ontwikkeling van de samenleving daar een vruchtbare bijdrage aan leveren, nu het modern mens- en wereldbeeld op de randen van haar bruikbaarheid stuit. Anders dan het beeld dat men ons graag voorhoudt, is de huidige geestelijke verwarring minder symptoom van een samenleving die geloof en traditie als houvast heeft verloren, als wel van het moderne denken dat zich geen raad meer weet en geen antwoord meer biedt. Juist het mensbeeld dat al aan Genesis ten grondslag ligt: "van Adam die als mens naar Gods beeld geschapen werd, maar van wie God zag dat het niet goed was dat hij alleen was" biedt een uitweg uit tegenstellingen, zoals vrijheid en dwang, individu en gemeenschap, publiek en privaat, waarin het denken nu vaak vastloopt.

Wanneer men iets eenmaal heeft geschreven lijkt het al gauw zo voor de hand liggend dat herhaling overbodig is. Het betoog nogmaals toelichten heeft dan iets van een 'open deur' intrappen. Ik beveel het verhaal daarom ter lezing aan, maar wil hier liever kijken over wat de kerk dan wel te zeggen heeft. Ik doe dat omdat mijn verantwoordelijkheden inmiddels veranderd zijn en ik mij zorgen maak over de toon en inhoud van het publieke debat. Bovendien hebben anderen inmiddels de moeite gedaan om te reageren op mijn zienswijze en dan is het niet eerlijk om daar geen rekening mee te houden.

4 Het spreken van de kerk

Hebben kerken wat te zeggen in de samenleving? Het lijkt een domme vraag. De christelijke kerk zoals wij die kennen is ontstaan uit zending: gaat heen en predikt alle volken. Spreken, preken en zending behoren tot de essentie van het christelijk geloof. Maar daar gelden wel algemene eisen voor.

We leven in de kerk uit de verwachting. Dat geeft richting aan het bestaan. Het gaat niet om het verleden; om herstellen van het Koninkrijk in deze tijd, maar om een komend rijk, dat ook niet van deze wereld is.

Daarom kan het ideaal ook niet -zoals we vaak doen- geïdentificeerd worden met een tijd of situatie achter ons, om ons vervolgens tegen nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen te keren; tegen globalisering en internationalisering, tegen individualisering en emancipatie, tegen de markt of tegen de overheid. Dan wordt de boodschap van behoud er een van behoudzucht en gaan we de toekomst tegemoet met de blik naar achteren. Dat gebeurt in veel religies en is een bron van conflict tussen geloof en het moderne; maar het is ten principale onchristelijk.

Wij leven naar de verwachting toe; die vergt onze inzet ook al is zij daar niet van afhankelijk.

In die visie ligt de taak besloten om dat geloof in iedere tijd weer betekenis te geven voor die tijd, met het oog op de toekomst. Daarin falen we maar al te vaak. We zoeken zekerheid in beelden en formuleringen uit het verleden. Het oude vertrouwde geeft houvast en continuïteit. Dat is belangrijk maar het is slechts tot steun voor wie al binnen waren. Wie buiten staan worden daardoor verder buiten gesloten. We falen dan om het geloof te vertalen in voor deze tijd begrijpelijke taal. Met zending en bijbelvertaling hebben we het evangelie begrijpelijk gemaakt voor volstrekt andere landen en belevingswerelden. De beelden van de Bijbel zijn vertaald in elders begrijpelijke beelden en begrippen. Maar dat lukt slecht voor in onze tijd en wereld begrijpelijke begrippen. De taal gaat nog wel; maar de begrippen en concepten nauwelijks. Neem bijv. een concept als vrijheid; het werd gesproken in een wereld waar slavernij het beeld bepaalde en had dan ook een heel andere betekenis dan bij ons, die van verveling vaak niet weten wat we met onze vrijheid moeten doen.

5 Spreken in de wereld

Dat de kerken voor eigen parochie wat te zeggen hebben over het geloof, is niet omstreden ook al laat men er steeds vaker op volgen: als het maar past in onze voorstelling. Maar dat kerken daarbuiten ook iets te zeggen hebben tot de wereld over de wereld, is des te meer omstreden; binnen en buiten de kerk. Toch ligt dat}min of meer besloten in het voorgaande. Het geloof heeft niet alleen betekenis op zondag in de kerk, maar het omvat het hele leven en handelen. Dat uit en bewijst zich in dienstbaarheid en verantwoordelijkheid voor de naaste en de broeder. Goede werken kennen we allemaal; we strijden hooguit over de vraag of je er ook zaligheid mee verdient. Maar omvat dat alleen daden of ook spreken? Kunnen we alleen het goede doen of ook derden daarop aanspreken, al was het alleen om ze van kwaad tegen anderen te weerhouden? En geldt dat alleen ieder afzonderlijk of ook de kerk als geheel.

Bij dat laatste begin ik kriebels te krijgen, want wie kan namens mij een ander aanspreken op basis van mijn overtuiging. Maar dat is een kwestie van kerkorganisatie. Want het beginsel is nauwelijks omstreden, althans als het vreemde overheden betreft en zaken die ons niet aangaan. Verwijten niet zij die het hardst pleiten voor scheiding van kerk en staat, de kerken in het Derde Rijk dat zij niets deden tegen de opkomst van Hitler; of dat kerken te weinig doen tegen dictatoriale regimes, armoede en onrecht. Is niet het CIO zelf vrucht van het spreken tegen de bezetter. De paradox is dat de aanvaarding van dat beginsel op lijkt te houden waar het de eigen overheid overtreft. Dan moeten kerken zwijgen. Het lijkt wel alsof in een democratie het geloof tot de particuliere sfeer hoort, maar in een dictatuur tot het publiek domein. Er is stemrecht en inmenging door de kerken zou in strijd zijn met de scheiding van kerk en staat. Een vakbond mag een democratisch gekozen overheid ten val brengen, maar een kerk moet zich onthouden van alles wat naar politiek riekt.

6 Spreken tot de overheid

De scheiding van kerk en staat is natuurlijk helemaal niet in het geding bij dat soort spreken. Dat is een in de huidige tijd veel misbruikte doctrine. Kerken kunnen als ieder ander, mensen of overheden oproepen tot bepaalde keuzen. De schoen knelt doorgaans aan de andere voet.

Probleem is de wijze waarop kerken de overheid aanspreken. Die is veelal weinig vruchtbaar omdat de eigenaard van de overheid miskend wordt. Dat is niet een recent probleem; het is al 16 eeuwen een probleem. Al sinds Ambrosius de keizer opriep om zijn macht in dienst van

de kerk te stellen en daarmee het heidendom te bestrijden; het leidde tot de eerste heidenvervolging. Het is de instelling die ketters op de brandstapel brengt. Van katholieke zijde en van Protestantse zijde; denk aan Cromwell, aan de heksenjacht in Boston. Wat met heilig vuur en goede bedoelingen begint, eindigt wanneer het wordt vermengd met overheidsmacht doorgaans met bloed aan de handen.

Denk niet dat we dat achter ons hebben; het is nog dagelijkse praktijk.

Niet de brandstapel, wel de houding dat overheidsmacht gebruikt mag en moet worden in dienst van christelijk handelen. Is het niet 'normaal' dat kerken de overheid oproepen tot een christelijke benadering van asielzoekers, tot het lenigen van armoede, tot bijzondere consideratie van arbeidsongeschikten of van vragen van oorlog en vrede. Wordt de regering niet met regelmaat van de kansel bepaald beleid verweten omdat dit zich niet met christelijke uitgangspunten zou verdragen. Het miskent de fundamenteel verschillende aard van christelijke ethiek ende uitoefening van overheidsmacht.

a. Christelijke naastenliefde vormt geen goed uitgangspunt voor overheidsbeleid; bijstand is geen diakonie. De naaste dienen uit geloof verschilt is wat anders dan - evt. tegen mijn zin -de wet naleven, ook al is de uitkomst hetzelfde. De zeven werken van barmhartigheid behoe-

ven een andere rechtvaardiging als ze door een publieke dienst worden verricht op kosten van belastingbetalers die een ander geloof hebben.

Dan leg ik anderen handelen op dat ik uit geloof doe; is dat niet gelijk aan een overheid die zijn macht gebruikt om mij tot een andere eredienst te dwingen. Het heiligt niemand; de belastingbetaler niet, de belastingwetgever niet en ook de kiezer niet die daarvoor gekozen heeft. Overheidsmacht verandert iets wat adelt als het uit liefde wordt gedaan tot ziellose plicht en zinloze last als het op de wet berust.

b. Christelijk handelen en politiek hebben een verschillend object. Ik heb dit ooit eerder met de gelijkenis van de goede herder verduidelijkt; het blijft provocerend, maar is wel duidelijk. Volgens de gelijkenis laat de herder negenennegentig schapen in de wildernis achter om het verloren schaap te vinden. Dat moet uwen mijn handelen bepalen, maar politiek -ook christelijke politiek -heeft er voor te zorgen dat die negenennegentig andere schapen veilig in de stal komen.

c. Juist vanwege dit aspect heeft handelen dat voor u en mij juist en goed is, een averechts effect als het wordt vertaald in overheidsbeleid.

Neem het asielbeleid; zou wat de Bijbel zegt over 'de vreemdeling die in mijn stede woont' vertaald worden in ruimhartigheid bij toelating en uitzetting, dan verwordt wat goed is tot onrecht. Want ruimhartigheid die zich presenteert als wisselvalligheid is een uitnodiging aan steeds weer nieuwe groepen om naar Nederland te komen waar ze vrijwel steeds in

een uitzichtloze situatie geraken; wat als ruimhartigheid bedoeld is, verwordt zo tot willekeur en hardheid. Evenzo is een ruimhartige WAO verworden tot een sociale

ramp. De rechtvaardigheid van een regel wordt niet bepaald door de optelsom van juiste beslissingen in afzonderlijke gevallen.

Versta mij wel, christelijke politiek is mogelijk en nodig, en kerken mogen ook kritiek hebben op democratische overheden. Maar kritiek veronderstelt een duidelijk beeld en criteria over het behoren van de overheid, die recht doen aan de eigenaard van de overheid: te weten het

uitoefenen van macht over mensen die veelal een andere overtuiging zijn toegedaan, maar die wel de plichten, lasten en gevolgen van mijn keuzen moeten dragen.

Daarom is het fout om daarbij het christelijk handelen in het individuele geval tot uitgangspunt te nemen; dan maakt men zich er te eenvoudig van af en verliest relevantie en zeggingskracht.

7 Het debat over waarden en normen

Impliceert dit dat de kerken zich ook niet nodeloos moeten mengen in de discussie over waarden en normen. Verre van dat. Daar is de inzet te hoog voor. Ik kan mij de vraag 'gaat het dan ergens over', voorstellen. De een wil onder het mom van hersteld gezag leerlingen en agenten slaan. Anderen hebben het over onderling gedrag; stadsetiquette en fatsoen. Nog weer anderen over strenger straffen en inburgering. Ook de visie op de oorzaken verschilt. De simpelste is 'acht jaar paars' of 'gebrek aan opvoeding' of verwijten over de overheid, zoals gedogen, lakse straffen en gebrek aan goede voorbeelden. Anderen wijzen op maatschappelijke ontwikkelingen, zoals individualisering, normenrelativering, materialisme en eigen belang. En dan spreek ik nog niet over een algemeen cultuur pessimisme: verwording, ontkerkelijking en verlies van traditie.

De gedachte dat de discussie wel weer over zal waaien, is tegen die achtergrond begrijpelijk. Maar ze is misplaatst. Want als de discussie ergens op wijst, dan is het op de behoeften bij mensen: aan duidelijkheid; aan verklaringen voor tegenslagen; aan geborgenheid; aan her-

kenbaarheid van betrekkingen, betrouwbaarheid in relaties en de behoefte aan een gevoel van gemeenschap en bestemming. Dat zijn existentiële behoeften, die men slechts tot zijn schade kan negeren.

Alleen wie zichzelf genoeg is en houvast vindt in eigen vernuft en kunnen, vindt het een zinloze discussie die nergens over gaat. 'Wees redelijk, doe zoals ik' is dan het panacee. Maar steeds minder mensen kunnen zich daarin vinden of zich die weelde veroorloven.

Het is ook niet één discussie, maar tenminste drie. Een eerste betreft de vraag hoe we samenleven; fatsoen, ethiek, etiquette en de roep om gezag en een goed voorbeeld [de oude behoefte aan een imitatio]. Een tweede gaat over het waartoe van samenleven; het gaat over gemeenschappelijke waarden en algemene belangen die ons handelen in ge-

meenschap motiveren ook zonder dat de wet ze voorschrijft. Een derde discussie betreft tenslotte het waarom we samenleven; wat is het mens- en wereldbeeld en wat de uitgangspunten van goed en kwaad.

Nu valt op dat vrijwel iedereen zich stort in de eerste discussie. Bij de tweede weet men zich al minder raad. Aanleiding is de vrees dat we bij alle versplintering van individuele inzichten, waarden en normen een nieuwe Babylonische spraakverwarring meemaken, waardoor we elkaar niet meer begrijpen en daardoor ook niet meer vruchtbaar samen kunnen werken en leven. Het antwoord daarop is echter meer dan het definiëren van wat we aan gemeenschappelijke normen hebben. Want het gaat in de kern om de vraag of staat en samenleving primair

gericht zijn op het scheppen van steeds meer vrijheid, of juist op het cultiveren van gemeenschapszin en deugden. Om de derde discussie lopen we vooralsnog het liefst met een grote boog heen. Probleem is niet dat mensen geen fundamentele waarden meer hebben (hoe oppervlakkig die ook mogen zijn), maar dat we niet meer weten hoe die op één noemer gebracht kunnen worden en hoe we met de conflicten tussen fundamentele waarden om moeten gaan. Toch is die laatste discussie bepalend, want de uitkomst is beslissend voor de twee andere discussies. Bij gebrek aan een oriëntatie op basiswaarden en uitgangspunten, zoekt men zijn houvast in het verleden. We vinden elkaar in het betreuren van de tijden van voorheen, toen we nog wisten hoe het moest en wat belangrijk was. Dat is de dood in de pot. Er is geen weg terug in een paradijs dat achter ons ligt. We kunnen niet terug grijpen op oude normen. Niet omdat het helemaal geen paradijs was maar een choquetoestand na jaren van oorlog en crisis. Maar ook niet, omdat normbesef van het verleden zich niet laat hernemen of herstellen. Want de oorzaken waardoor de normen van weleer in onbruik raakten, zijn nog bij ons. Vraag is daarom niet hoe terug, maar hoe verder? Hoe kunnen we in deze tijd vorm geven aan de waarden die in de oude normen tot uitdrukking kwamen? Maar bovenal hoe kunnen we op vreedzame wijze de botsing van fundamentele waarden oplossen. Daar weten we ons geen raad meer mee. Jegens allochtonen kiezen we de makkelijke oplossing dat zij, omdat ze bij ons wonen, eerst onze waarden, onze uitgangspunten en onze manieren moet overnemen, voordat we praten. Dat laatste is dan niet meer nodig en het conflict is ondergronds gejaagd. Het is de oplossing van de vrede van Augsburg: 'cuius regio, eius religio' [in wiens land men leeft, diens geloof men heeft]. Die scheidt godsdienstoorlogen, maar beëindigt of voorkomt ze niet.

8 Het gaat om de ziel van de samenleving

De kerk kan niet buiten die discussie blijven. Het gaat om de ziel van onze samenleving; om wat we als essentie van menswaardigheid en samenleven zien. Het is niet vreemd dat in korte tijd termen als doodstraf, rotschop, permanent verwijderen gemeengoed zijn geworden als we het over mensen hebben. De vragen zijn te belangrijk om aan overheid en politiek over te laten. Die kunnen uiteindelijk niet verder komen dan Pilatus, die zijn gewetensvraag: 'wat is waarheid', beantwoordde met een referendum: 'wie wilt ge dat ik u loslaat', om zijn handen in onschuld te wassen bij de keuze. En let wel. Nu richt de discussie zich nog op vreemde waarden en religies, maar betreft potentieel ieder ander geloof. Een teken aan de wand in dat verband is de functie die in de discussie aan waarden wordt toegedacht. Waarden dienden vroeger vooral ook om tegenslagen te kunnen begrijpen en hun plaats te geven. Nu moeten de waarden en normen vooral dienen om tegenslagen te voorkomen. Zo worden waarden en normen geheel ondergeschikt aan het resultaat dat daarvan verwacht wordt. Van uitgangspunt wordt het middel. Motief voor de inzet van de kerken in de discussie is echter niet primair zending en prediking, maar hetzelfde motief als waarmee een overheid geholpen wordt tot gerichte besluitvorming. Natuurlijk vindt de discussie mede een oorzaak in een houding van mensen en een samenleving die meent het wel op eigen kracht te kunnen. Maar een deelname vanuit de invalshoek, maakt de bijdrage zonder effect. De oplossing veronderstelt dan de aanvaarding van de uitgangspunten. De teneur is dan al gauw niet: wees redelijk, maar: 'wees gelovig doe als ik.'

Dat is geen vruchtbare bijdrage.

Vandaar dat de discussie ook niet moet worden ingezet met een eigen mensbeeld en de eigen oplossingen. Die spreken niet aan. Veeleer gaat het er om, mensen en de samenleving te helpen duidelijk te maken welke vragen aan de orde zijn, te helpen bij nauwkeurig krijgen van de vragen, en te wijzen op de implicaties en gevolgen. Pas als de vraagstelling aanvaard is en het besef dat daar antwoorden op gevonden moeten worden, is het zinvol om aan te geven welke antwoorden vanuit het geloof geboden kunnen worden.

De kerken hebben op dat punt een vruchtbare bijdrage, omdat ze al 2000 jaren of langer met die vragen bezig zijn. Ook hoe men met conflicten om moet gaan. Evenzo hebben de kerken een eigen invalshoek omdat het geloof denkt en werkt vanuit het op een noemer brengen in onderlinge harmonie van alle aspecten en elementen van het leven. De rede kan analyseren, uiteenleggen en onderscheiden, maar slechts zelden verenigen, want het biedt geen eenheid anders dan de eenheid die verondersteld wordt. Vandaar dat we de werkelijkheid in aspecten uiteenleggen, terwijl ze in realiteit één zijn.

9 Tot besluit

Ik kom tot een afronding. Ik besef dat het geen geringe opdracht is om op verantwoorde wijze aan het debat deel te nemen. Net als in de discussie tot de overheid is het altijd makkelijk om zelf een invulling te geven en die aan anderen aan te bevelen. Dat is de houding van: "Wees redelijk, doe als ik." Natuurlijk moeten we voor onszelf een mensbeeld

hebben, maar wie de uitgangspunten daarvan niet deelt, zal het beeld niet aanspreken. Om te overtuigen zullen we ons moeten inleven in de vragen die bij anderen leven. Vaak zal het gaan om hulp bij het formuleren van de juiste vragen. Dat is niet je neerleggen bij pluriformiteit, zoals wel verweten wordt. Het is de erkenning dat een pluriforme wereld

het vertrekpunt is; de Babylonische spraakverwarring ligt achter ons. Er is geen weg terug in een vermeend paradijs, maar alleen een: "hoe samen verder?" Eerste vraag daarbij is: hoe kan ik met geestelijke verscheidenheid omgaan en daaruit een menswaardig en voor de samenleving vruchtbaar beeld krijgen. Daar kunnen we aan bijdragen.

Ik onderken dat deelnemen riskant is. We kunnen onszelf in alle verwarring verliezen. Vandaar de neiging om elkaar stevig vast te houden en geborgenheid te zoeken bij het vertrouwde tot de storm over gaat. 'Scheepke onder Jezus hoede'. Maar besef wel dat de kerk is gebouwd op geloof dat Petrus het vertrouwen gaf om in een storm overboord te

stappen en over water te gaan; toen hij twijfelde was er ook de steun om hem daaroverheen te trekken. Ik onderken ook dat betwijfeld wordt of we nog wel de kracht en de mensen hebben voor zo'n debat. Die vraag is eerder gesteld, en het antwoord was: 'geef gij ze te eten', en met zegen waren vijf broden en drie vissen meer dan genoeg.

Daarom richt de oproep uit de Anglicaanse huwelijksdienst zich nu tot de kerken: Spreek op of houd verder uw mond.

Aan die taak mogen we meewerken. Daar moeten we aan meewerken. Al 25 jaren, hopelijk nog vele jaren; zoveel dagen als ons gegeven zijn.

Dank u.